

KWERENDA I ANALIZA HISTORYCZNA

**PARKU PRZY UL. KOLEJOWEJ,
DAWNEGO OGRODU DOMU OPIEKI
TRÓJCY ŚWIĘTEJ**

WE WROCŁAWIU

IWONA BIŃKOWSKA

WROCŁAW 2018

SPIS TREŚCI:

WSTĘP	3
HISTORIA OGRODU PRZY DOMU OPIEKI TRÓJCY ŚWIĘTEJ	5
Pierwsza faza - realizacja założenia domu opieki z ogrodem (1864-1868)	7
Druga faza - użytkowanie i pielęgnacja (1868-1945)	12
Trzecia faza - zniszczenie ogrodu (1945-1967)	18
Czwarta faza - park modernistyczny (po 1967)	20
ANALIZA KOMPOZYCJI PARKU I STAN ZACHOWANIA	24
WNIOSKI KONSERWATORSKIE	
w zakresie wartości historycznych i artystycznych	37
w zakresie funkcji dawnych i proponowanych	39
w zakresie doboru i form kształtowania roślinności	40
w zakresie architektury i wyposażenia	40
SPIS ILUSTRACJI	42
LITERATURA	45

WSTĘP

Tematem kwerendy jest park znajdujący się pomiędzy ulicami Kolejową na północnym wschodzie, Szpitalną na południowym zachodzie, szeregiem parcel kamienic przy ul. Grabiszyńskiej na południowym wschodzie i terenem XVII Liceum Ogólnokształcącego im. Agnieszki Osieckiej oraz parkingiem przy ul. Tęczowej od północnego zachodu. Obecnie park, historycznie ogród przy domu opieki Trójcy Świętej (określanym także jako szpital), zajmował parcele przy ul. Kolejowej 102, po zmianie numeracji 58-60 i funkcjonował do 1945 roku pod nazwami Hospital zu St.Trinitatis, Reiches Hospital zu St. Trinitatis i Altersheim St. Trinitatis. Pierwotna kaplica pod tym wezwaniem i szpital znajdowały się przy ul. Świdnickiej, w latach 60. XIX w. zaplanowano ich rozbiórkę z myślą o nowej zabudowie. Park pierwotnie o powierzchni ok. 3,25 ha, obecnie pomniejszony, znajduje się na południowy zachód od historycznego centrum Wrocławia na terenie dawnego Przedmieścia Świdnickiego.

W literaturze przedmiotu dawny ogród przy domu opieki nie był jak dotąd tematem indywidualnego opracowania, jedynie w *Leksykonie Zieleni Wrocławia* znalazło się hasło autorstwa Darii Doroty Pikulskiej. Jest ona także autorką opracowań dotyczących neogotyckiej architektury domu opieki oraz współprojektanta tego kompleksu Cara Johanna Christiana Zimmermanna. O powojennych losach terenu przekształconego w park Staromiejski wspominał Zygmunt Antkowiak.

Podstawą opracowania są źródła projektowe, kartograficzne i ikonograficzne, oraz publikowane przewodniki niemiecko- i polskojęzyczne. Podstawą do analizy historycznej kompozycji są plany sekcyjne w skali 1: 1000 i 1: 5000 z lat 1895, 1932, 1939, 1951 oraz fotografie lotnicze z lat 1925 i 1947. Jedyne źródła ikonograficzne, do których udało się dotrzeć, to fotografia z czasu zakładania ogrodu oraz dwie pocztówki udostępnione na portalu Fotopolska.pl. W zachowanych aktach w Archiwum Budowlanym miasta Wrocławia są przechowywane dwa projekty domu opieki i ogrodu, z których jeden z 1868 roku został zrealizowany. Ponadto wykorzystano niemiecką i polską literaturę powojenną dotyczącą historii miasta i rozwoju urbanistycznego. Jedynie w niewielkim stopniu dokonano przeglądu prasy lokalnej.

Park przy ul. Kolejowej figuruje w „Wykazie zabytków we Wrocławiu” Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków we Wrocławiu, ale nie jest wpisany do Rejestru

zabytków. W jego opisie błędnie znajduje się informacja o pierwotnej funkcji parku miejskiego.

Opracowanie składa się z omówienia historii założenia z charakterystyką faz przekształceń, analizy kompozycji i stylistyki parku, określenia stanu zachowania oraz wniosków konserwatorskich. Przy analizie korzystano także z wyników ogólnej inwentaryzacji dendrologicznej i badań dendrochronologicznych autorstwa Izabeli Wąs, przeprowadzonych na potrzeby tworzenia koncepcji rewaloryzacji parku.

Ze względu na niewielkie odstępstwa przebiegu granic parku od kierunków świata, dla uproszczenia opisów kierunek ul. Kolejowej będzie określany jako wschodni, ul. Szpitalnej jako zachodni i dwa pozostałe jako północny i południowy.

HISTORIA OGRODU PRZY DOMU OPIEKI TRÓJCY ŚWIĘTEJ

Kluczowe dla historii zabudowy okolic obecnego parku są ul. Grabiszyńska i ul. Kolejowa. Pierwsza z nich jest tradycyjnym traktem wiodącym z miasta na południowy zachód do dawnej wsi Grabiszyn. Druga została wytyczona znacznie później w latach 40. XIX w. Joseph Peter Lenné – królewski ogrodnik w Berlinie, poproszony przez władze miejskie Wrocławia, w 1853 roku, o zaopiniowanie projektu regulacji Przedmieścia Świdnickiego, zaprezentował koncepcję, w której Friedrichstrasse (obecna ul. Kolejowa i ul. Bogusławskiego) miała odgrywać centralną rolę komunikacyjną i reprezentacyjną, łącząc oba dworce Dolnośląski i Górnośląski. Szczególne znaczenie ulicy miało być podkreślone przez obsadzenie szpalerami drzew i stworzenie alei na wzór berlińskiej Unten den Linden. Nigdy nie doszło do realizacji tego pomysłu, a do idei szpalerów drzew powrócono dopiero w latach 80. XIX w. i dotyczyło to jedynie odcinka wzdłuż szpitala Trójcy Świętej.

Zabudowę tych okolic utrudniała linia kolejowa, która dopiero po 1868 roku została z naziemnej podwyższona dzięki budowie nasypu i wiaduktów. Wówczas też doszło do zakupu terenu pod budowę domu opieki z kościołem. Przy projektowaniu współpracowali Carl Schmidt i Carl Johann Christian Zimmermann. Ten drugi wprowadzał poprawki do projektów przed ich realizacją w 1867 roku.

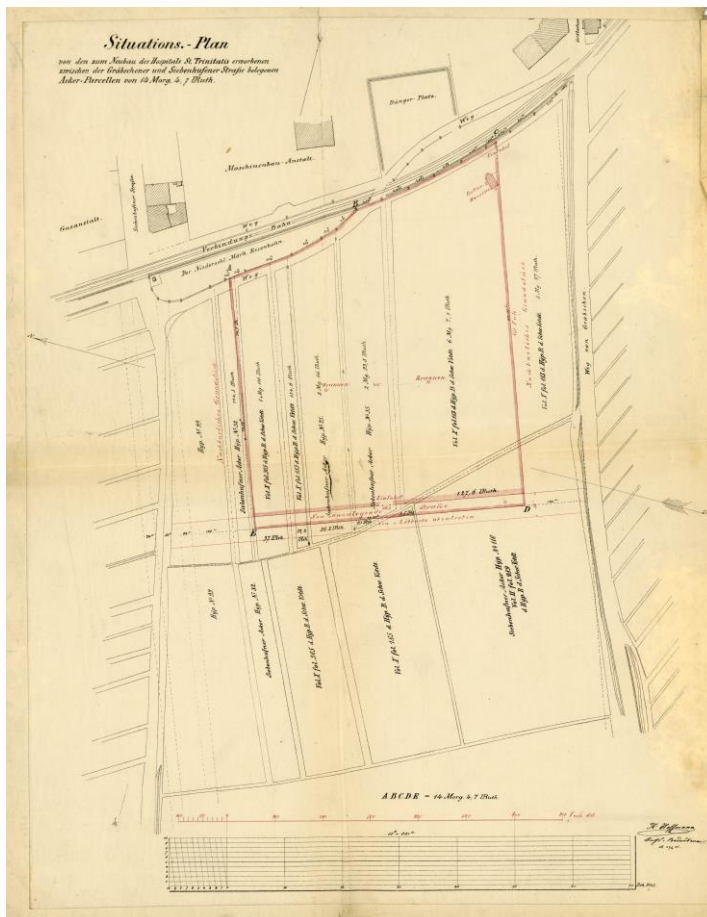
Stan ten dokumentuje sekcyjny plan Wrocławia autorstwa Moritza Sadebecka z 1865 roku. (il. 1) Dzięki kolejnym planom sytuacyjnym z lat 1865 i 1867 (il. 2, 3) znamy pierwotne podziały terenu na prywatne parcele oraz układ tradycyjnych dróg, które przecinały ten obszar. Z dużym prawdopodobieństwem możemy stwierdzić, że były to tereny rolne pozbawione wysokiej roślinności. Stąd wniosek, że najstarsze drzewa i krzewy były wynikiem planowych nasadzeń i pochodzą dopiero z 1868 roku.

W czasie budowy domu opieki i ogrodu ul. Szpitalna (Reichstrasse) jeszcze nie istniała, oficjalnie powstała w 1878 roku, choć na obu wcześniejszych rysunkach sytuacyjnych widzimy adnotacje o jej planowaniu. Z układu ulic istniejących i planowanych do regulacji wynikał prawdopodobnie kształt zakupionej działki. Jest to czworobok ścięty od strony ul. Kolejowej.

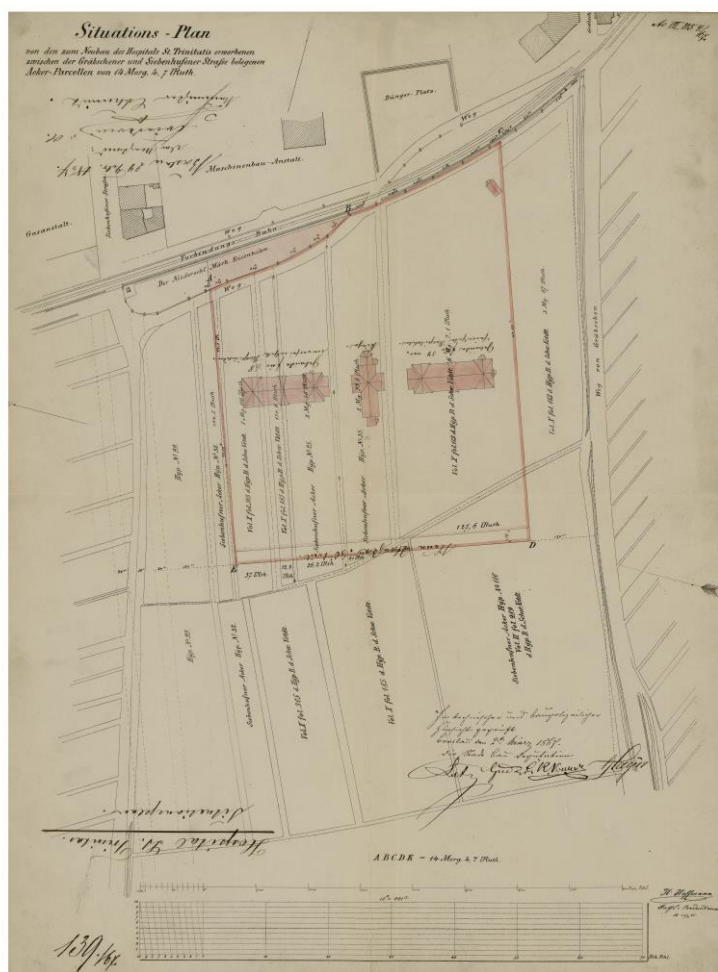
Ciekawą informację zawiera plan z 1865 roku, gdyż wskazuje lokalizację 2 źródeł wody. O trudnych warunkach wodnych, które się ujawniły w czasie budowy pisał też Paul Konrad.

Il. 1. Fragment planu sekcijnego Wrocławia, sekcja 7, 1:1000, 1865r.

Il. 2. Plan sytuacyjny wytyczonej działki pod budowę domu opieki, 1865r.

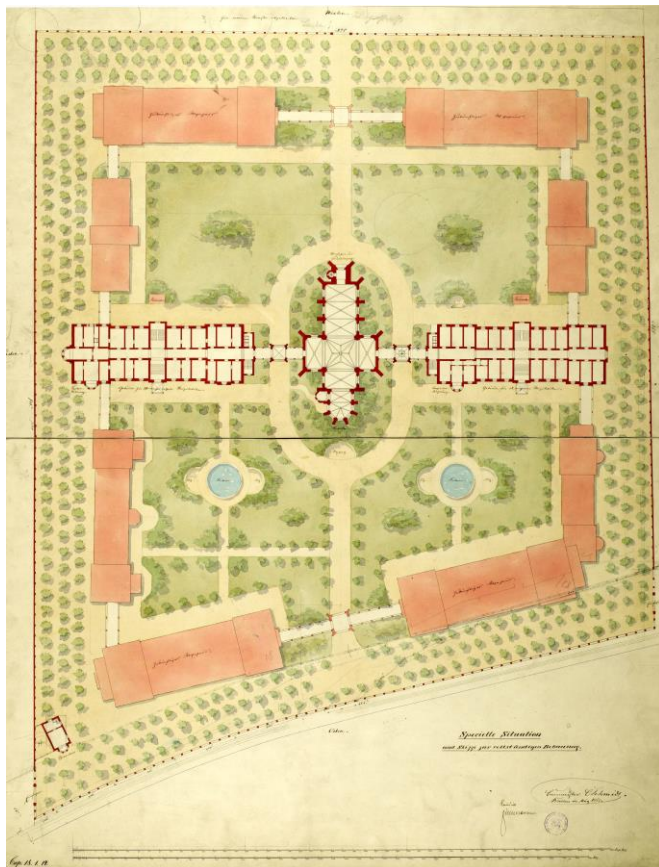

Il. 3. Plan sytuacyjny wytyczonej działki z naniesioną lokalizacją kościoła, budynków mieszkalnych i portierni, 1867r.

Pierwsza faza - realizacja założenia domu opieki z ogrodem (1864-1868)

Pierwszy projekt sygnowany przez Carla Schmidta zakładał wzniesienie dziesięciu budynków i kościoła. (il. 4) Osiem z nich miało znajdować się wokół granic parceli i wyznaczać czworoboczny obrys z rodzajem wewnętrznego dziedzińca. Jako punkt centralny kompozycji zaprojektowano orientowany kościół z prezbiterium skierowanym w stronę obecnej ul. Kolejowej, a dwa pozostałe budynki po bokach kościoła miały wyznaczać oś równoległą do ul. Szpitalnej. Ogrodzenie parceli wzdłuż ul. Kolejowej i ul. Szpitalnej zaprojektowano jako ażurowy, zaś od dwóch pozostałych stron w formie jednorodnego muru. Projekt z 1866 roku uwzględniał ogród, który znajdując się wewnątrz zabudowy składał się z czterech obszernych kwater, z których dwie od strony ul. Kolejowej uzyskały dodatkowe podziały. W ich granicach, centralnie zaprojektowano dwa koliste baseny fontann. W związku

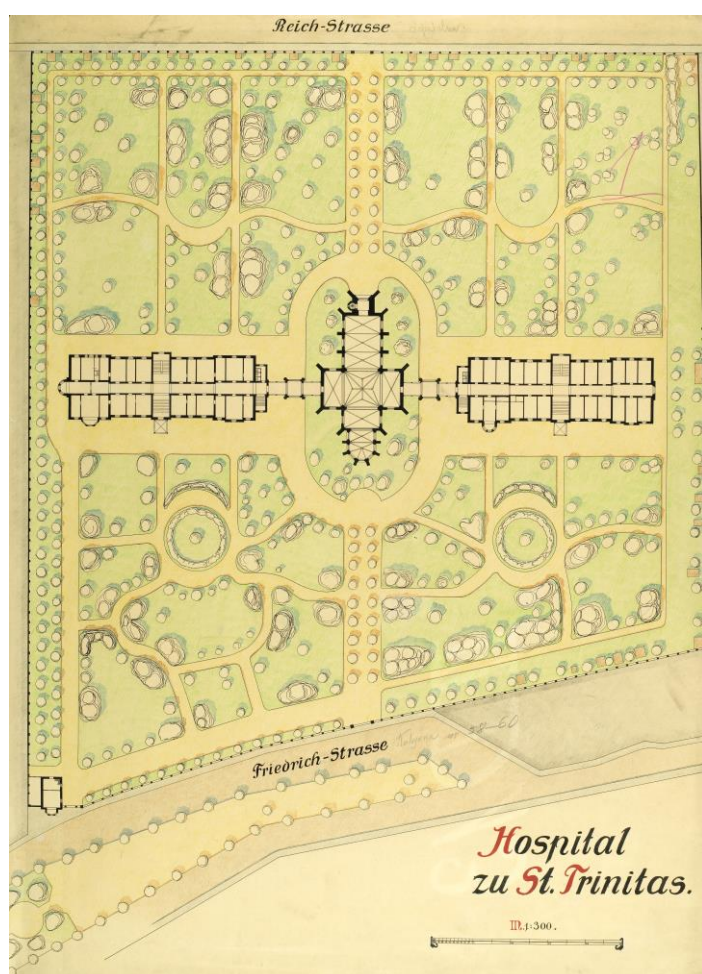
z czworobocznym, nieregularnym rzutem obie te kwatery nie były symetryczne. Natomiast wrażenie regularności podkreślały potrójne szpalery drzew prawdopodobnie związane z alejami komunikacyjnymi, które miały obiegać zabudowania od zewnątrz.

Il. 4. Pierwszy projekt Carla Schmidta domu opieki z ogrodem, 1866 r.

Projekt został zmodyfikowany zarówno w zakresie architektury jak założenia ogrodowego. Wzniesiono jedynie kościół i sąsiadujące z nim na osi dwa budynki. W związku ograniczeniem zabudowy drugi projekt ogrodu uwzględniał zasadnicze zmiany. (il. 5) Czy autorem tej wersji z 1868 roku również był Carl Schmidt czy weryfikujący jego pracę Carl Johann Christian Zimmermann, nie wiemy. Oba rysunki zostały wykonane w podobnej, lecz nie identycznej konwencji estetycznej. Pierwszy był precyzyjniej dopracowany w szczegółach, zwłaszcza dotyczących nasadzeń. W drugim projekcie granice parceli zostały podkreślone pojedynczymi szpalerami drzew, na niektórych odcinkach podwójnymi. Na osi kościoła w kierunku ul. Kolejowej i ul. Szpitalnej wytyczono aleje obsadzone drzewami, prowadzące do bram wejściowych. Centralna pozycja kościoła została podkreślona owalnym gazonem, otoczonym ścieżką i szpalerem roślin powtarzającym linię ścieżki od zewnątrz.

Kompozycja części wschodniej i zachodniej różni się od siebie. Ścieżki między zabudowaniami i ul. Szpitalną są równoległe do siebie dzielą ogród na pasy na osi wschód - zachód. Natomiast ścieżkę wytyczoną do nich prostopadłe pomyślano jako linię meandrującą, ale symetryczną względem głównej alei. Bardziej skomplikowany układ ma część rozpościerająca się w kierunku ul. Kolejowej. Tutaj również projektant starał się zachować symetrię względem alei głównej, ale ze względu na odmienne rzuty obu części nie było to możliwe. Symetrię podkreślają okrągłe gazony i ścieżki przy budynkach. Fragmenty przy ulicy musiały uzyskać indywidualny układ. Wprowadzenie tu bardziej swobodnego układu ścieżek świadczy o chęci zatuszowania odmienności obu fragmentów.

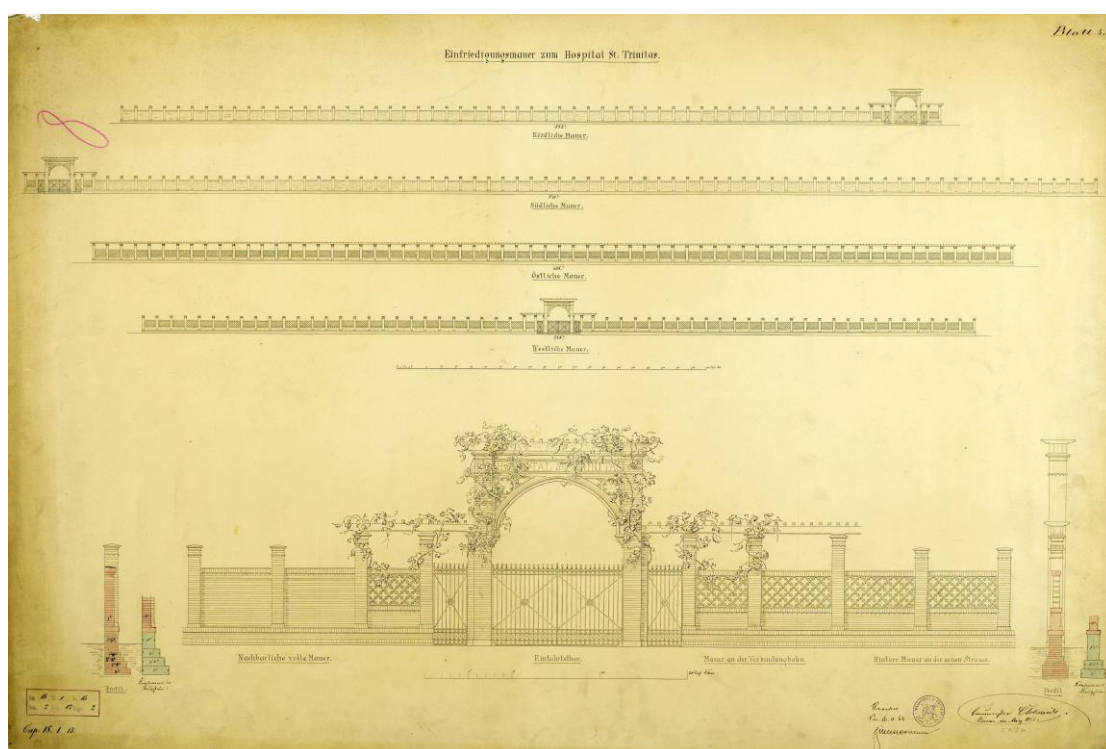

Il. 5. Drugi projekt domu opieki wraz z ogrodem, 1868 r.

Obszar ogrodu nie był duży, więc bryły kościoła i budynków mieszkalnych stanowiły oczywistą dominantę w przestrzeni, niezależnie od miejsca spaceru. Nie są tu czytelne jakieś określone osie widokowe oprócz widoku na zewnątrz ogrodu w kierunku ul. Kolejowej. Autor projektu przewidział pas zieleni zewnętrznej na południowym odcinku ulicy i fakt, że

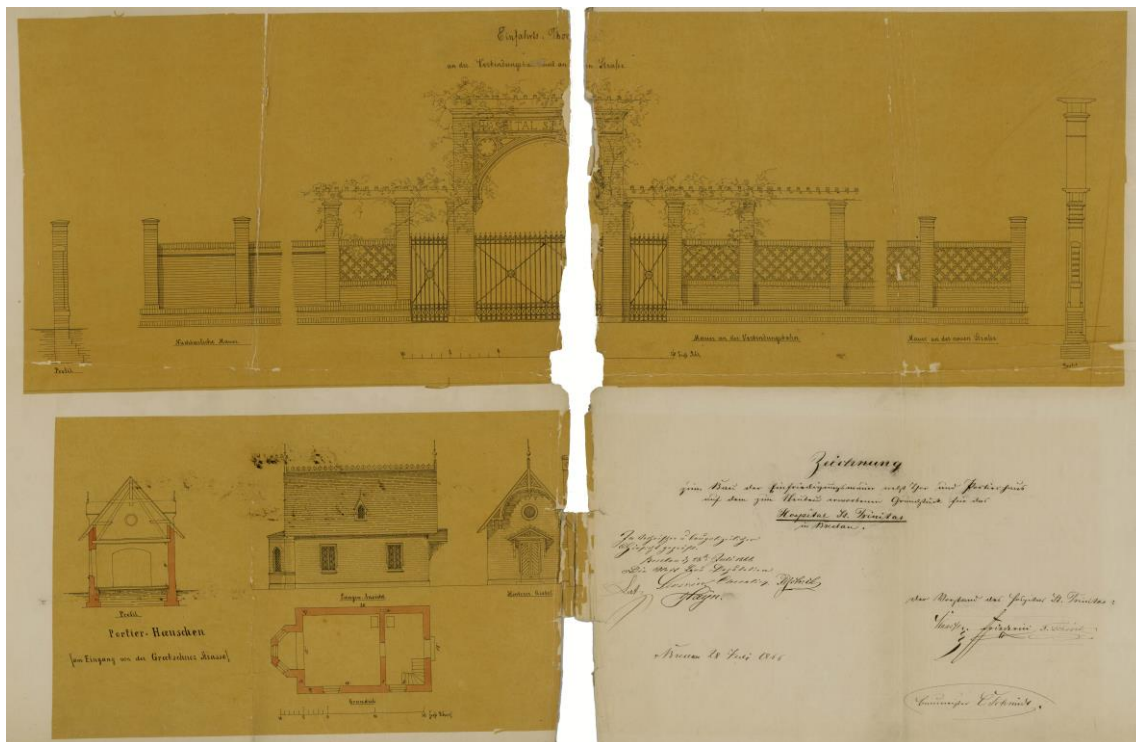
na jego wysokości po stronie ogrodu zaplanowano jedynie krzewy może sugerować, że miały one odsłonić widok na drzewa. Również lokalizacja ławek skierowanych na wschód odwraca uwagę siedzących od architektury.

Projekt wskazuje na rezygnację z jakiegokolwiek formy ogrodu użytkowego. Sady, ogrody warzywne i kwiatowe przy szpitalach (od średniowiecza po wiek XX) były zazwyczaj częścią składową założeń. Takie przykłady znamy ze szpitala Bonifratrów czy szpitala Bethanien, oba przy ul. Traugutta we Wrocławiu.

Il. 6. Projekt Carla Schmidta ogrodzenia i bramy głównej, 1866 r.

Ogród był zamknięty ogrodzeniem, którego planowany w 1866 roku wygląd znamy dzięki zachowanym projektom. (il. 6) Główna brama miała znajdować się od zachodu, czyli od jeszcze nie istniejącej ul. Szpitalnej. Dodatkowe wejścia zaplanowano w murze południowym w narożniku zachodnim i w murze północnym w narożniku wschodnim. Nie zaznaczono wejścia przy niewielkim budynku portierni w południowo-wschodnim narożniku ogrodu. Według pierwotnych projektów ażurowe ogrodzenie wschodnie wzdłuż ul. Kolejowej miało być pozbawione bramy i uzyskało najbardziej malowniczy kształt z poziomą belką wieńczącą, nawiązującą do pergoli. (il. 7) Po bokach bram znajdowały się boczne furty,

Il. 7. Projekt domu portiera i bramy głównej, Carl Schmidt, 1866 r.

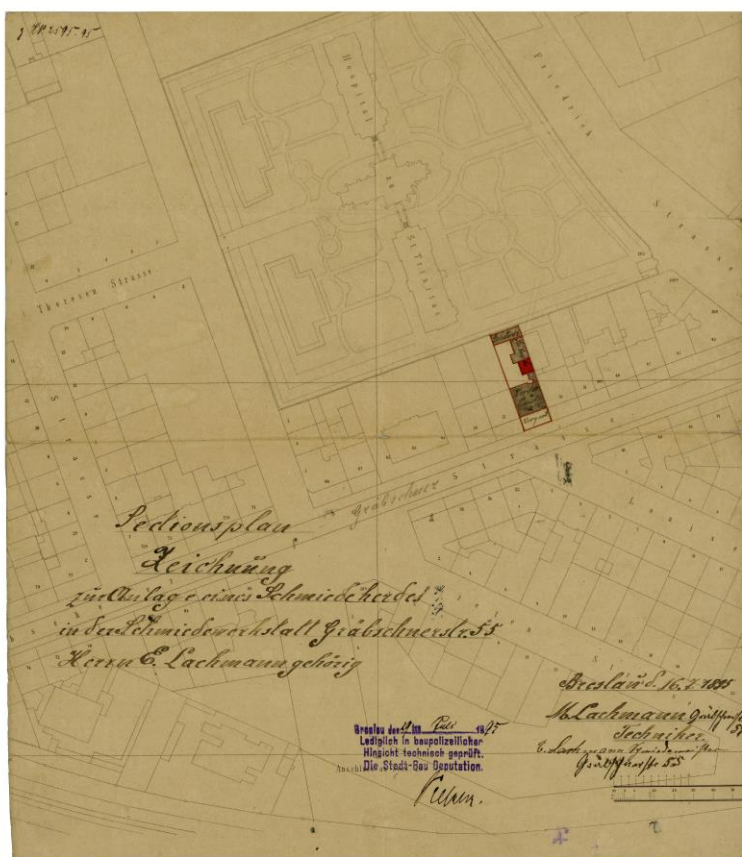

Il. 8. Kościół i budynki mieszkalne domu opieki Trójcy Świętej, widok od ul. Kolejowej poprzez tworzony ogród. Fot. NN, ok. 1868 r.

oprócz dominującego łuku zwieńczonego rozbudowanym fryzem i gzymsem nad furtami i sąsiednimi przęsłami ogrodzenia również znajdowały się odcinki belkowania. Nad bramą główną umieszczono napis HOSPITAL ST. TRINITATIS. Na podstawie planów ukazujących zrealizowany układ wiemy, że również od wschodu na osi głównej znajdowała się brama.

Druga faza - użytkowanie i pielęgnacja (1868-1945)

Dom opieki z kościołem i ogrodem wybudowano w prawie pustej okolicy. Pas ziemi pomiędzy ogrodzeniem założenia i ul. Grabiszyńską na południu oraz ul. Tęczową na północy był wówczas niezabudowany. Już po 1870 roku zaczęto tworzyć koncepcję zabudowy tej części miasta i również pustych obszarów przy domu opieki. Zachował się projekt z 1879 roku podziału terenu wzdłuż ul. Grabiszyńskiej na 15 identycznych parcel, a wzdłuż ul. Tęczowej na 13 parcel tworzących rodzaj podkowy. Niektóre parcele przy ul. Grabiszyńskiej były już wówczas zabudowane. Pierwsze kamienice powstawały w latach 1874-1876.

Il. 9. Plan sytuacyjny dla kamienicy przy ul. Grabiszyńskiej 1895 r.

Do początku lat 90. wszystkie działki wypełniono szeregiem kamienic poprzedzonych przedogrodami z altanami. Jedynym gmachem wolnostojącym w ogrodzie był sierociniec żydowski z 1880 roku, wzniesiony pod numerem 61-65.

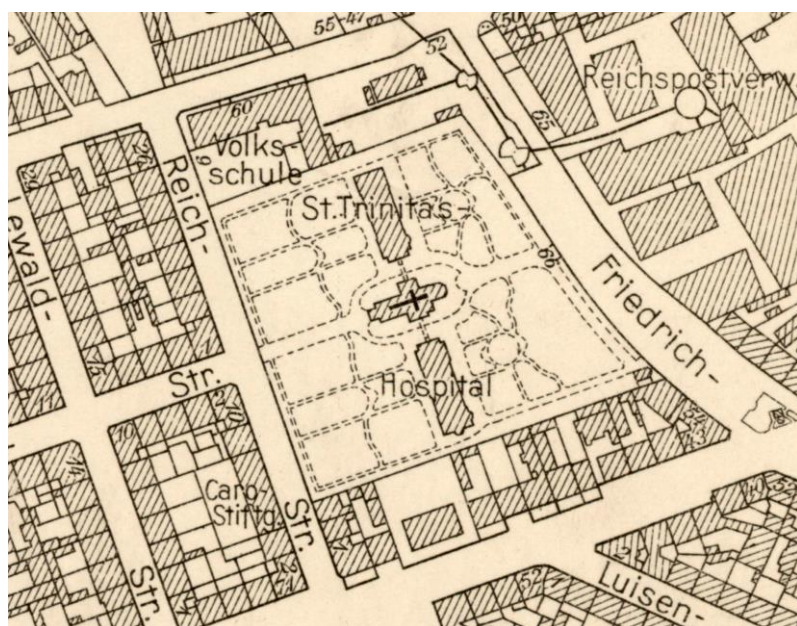
Inaczej potoczyły się losy terenu wzdłuż ul. Tęczowej, nie podzielono go na mniejsze parcele, a jedynie na dwie części, z których wschodnia miała funkcjonalny związek ze znajdującym po drugiej stronie ul. Kolejowej zarządem poczty i była zabudowana w niewielkim stopniu. Zaś w części zachodniej pod numerem 60 wzniesiono w latach 1891 - 1893 szkołę ludową wg projektu Richarda Plüddemanna. (Il. 10) Zespół budynku głównego z osobną salą gimnastyczną utrzymany był w stylistyce neogotyku hanowerskiego i wzniesiony z czerwonej cegły. Obecnie mieści się tu XVII Liceum Ogólnokształcące im. Agnieszki Osieckiej.

Il. 10. Szkoła Ludowa przy ul. Tęczowej 60, widok pn.-zach. narożnika ogrodu domu opieki Trójcy Świętej. Fot. Ed. van Delden, ok. 1895 r.

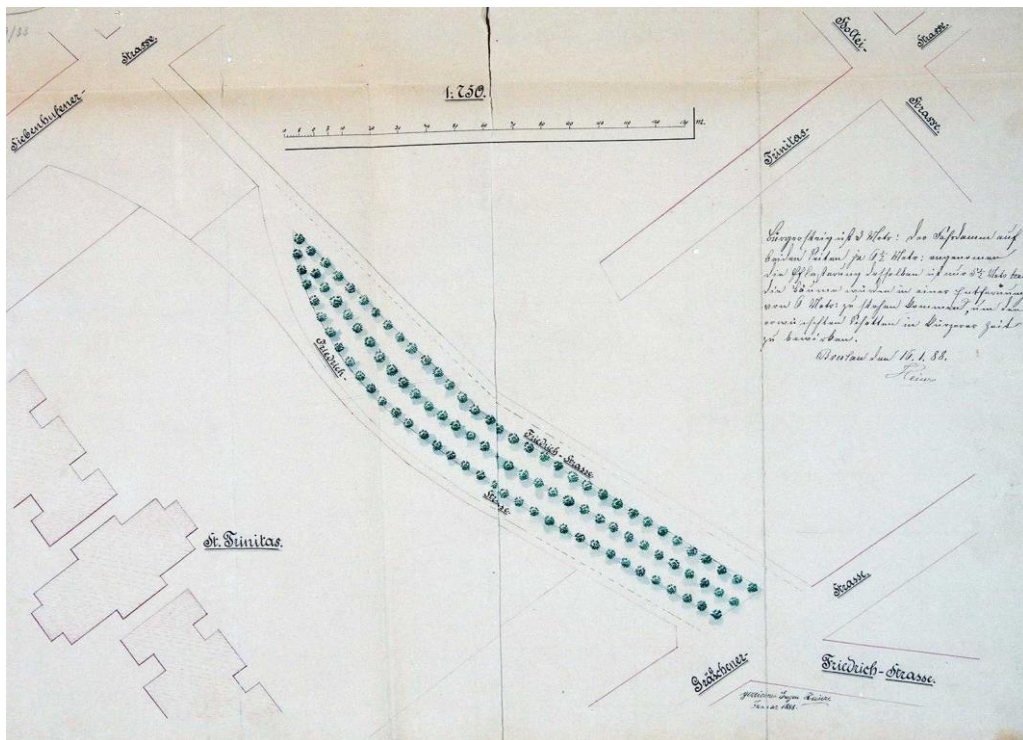
Okoliczna zabudowa miała dla mieszkańców domu opieki jedynie widokowe znaczenie. Wszystkie kamienice, sierociniec i szkoła były dobrze widoczne mimo pełnego,

murowanego ogrodzenia. Ogrody na tyłach domów, zwłaszcza sierocińca, wizualnie poszerzały ogród dzięki rosnącym tam drzewom. Podobnie widoczne mogły być trzy szpalery drzew na dziedzińcu szkoły. Do dziś zachował się z tego czasu tylko jeden okaz - dąb. Zdecydowanie lepiej widoczne były fasady kamienic po zachodniej stronie ul. Szpitalnej, a ul. Pochyła stanowiła przedłużenie osi głównej założenia z kościołem Trójcy Świętej i ciągnęła się aż do nasypu kolejowego. Kompletną zabudowę sprzed wojny ukazuje plan sekcyjny z 1932 roku (il. 11).

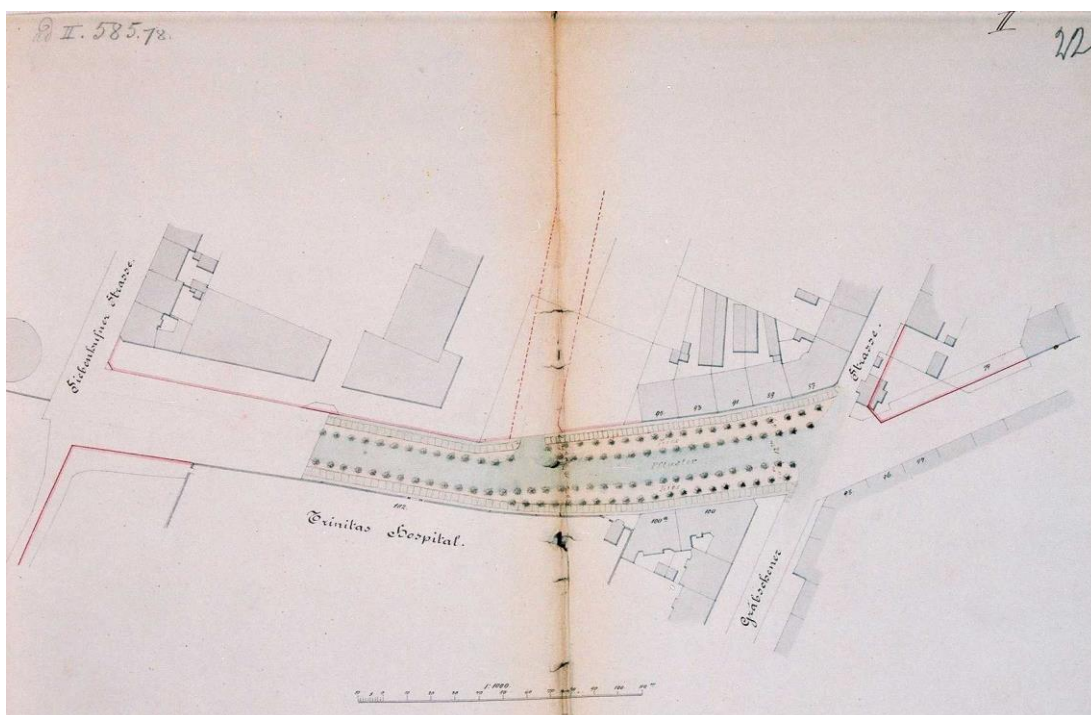

Il. 11. Fragment planu sekcyjnego, sekcja 300/II, 1:5000, 1932 r.

Jeszcze inaczej prezentował się widok w kierunku wschodnim. W latach 80. XX w. powrócono do pomysłu obsadzenia ul. Kolejowej szpalerami drzew. Znamy dwa projekty, z których datowany na 1888 rok, autorstwa Gustava Heinzego zakładał nasadzenie trzech szpalerów drzew zgodnie z istniejącym układem ulicy: szerokiej w części południowej i środkowej, a zwężającej się od północy. (il. 12) Odległości między rzędami sugerują, że są to bardziej nasadzenia estetyzujące przestrzeń niż podporządkowane komunikacji kołowej. Inaczej rozplanowano cztery szpalery drzew na niedatowanym i niesygnowanym projekcie alternatywnym. (il. 13) Tutaj mamy zaznaczoną wybrukowaną jezdnię i po dwa szpalery wzdłuż chodników. Projekt zakłada docelowe poszerzenie ulicy aż do ul. Tęczowej, nasadzenia przerwane są jednak wcześniej. Można przypuszczać, że również ta druga koncepcja została stworzona przez Heinzego, który będąc ogrodnikiem miejskim, w latach

Il. 12. Projekt Gustava Heinzego szpalerów drzew na ul. Kolejowej, 1888r.

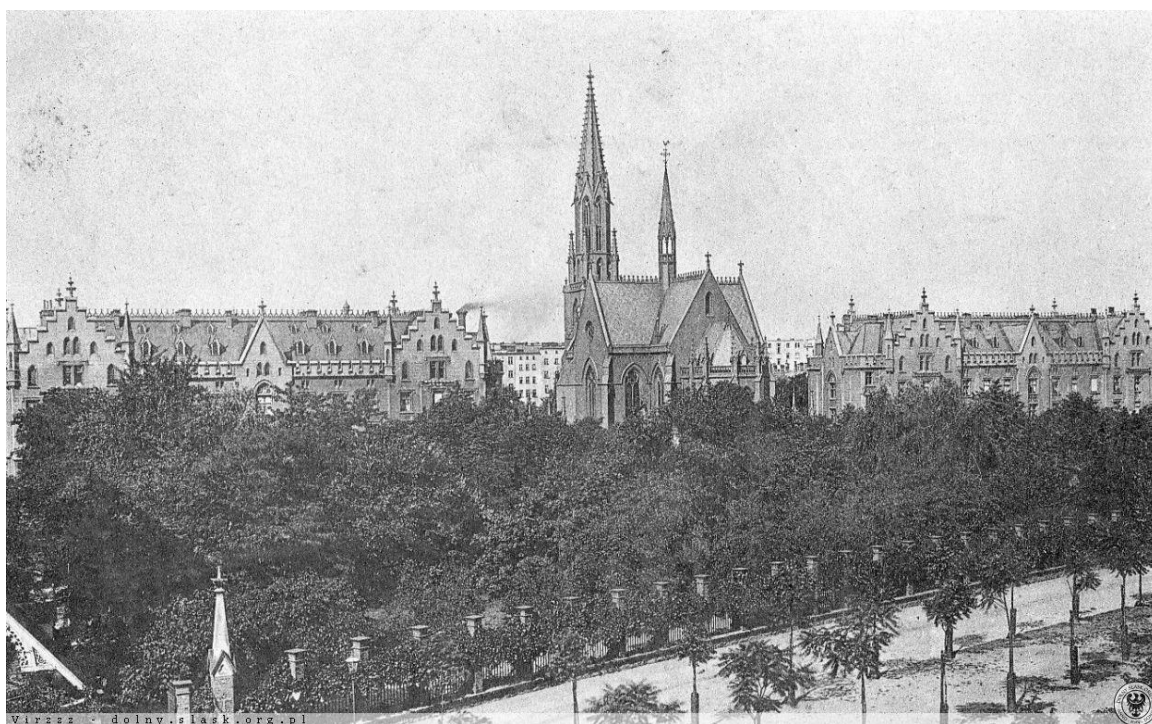

Il. 13. Projekt Gustava Heinzego (?) szpalerów drzew na ul. Kolejowej, [b.d.].

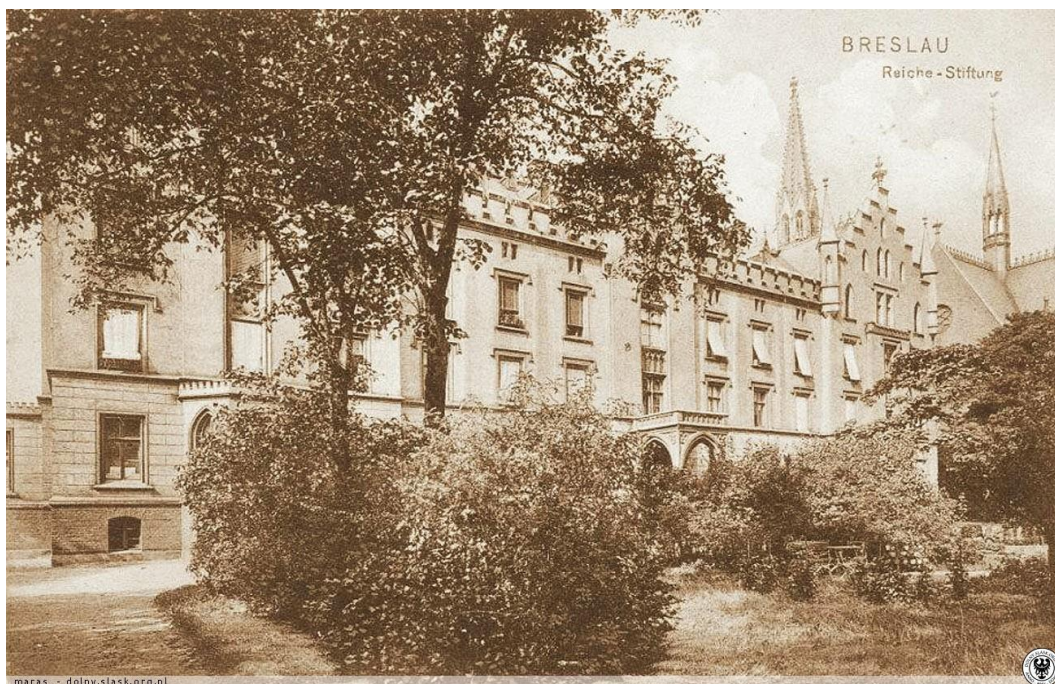
1865 – 1891, zajmował się m.in. projektowaniem liniowych nasadzeń w gęsto zabudowanej przestrzeni miejskiej.

Do realizacji nasadzeń, ale w innej formie, doszło dużo później, kiedy prawdopodobnie ok. 1900 r. najpierw założono niewielkie skupisko zieleni u zbiegu ul. Kolejowej i ul. Grabiszyńskiej, a po 1928 roku poszerzono je o pas trawnika sięgający do około 1/3 ul. Kolejowej. Jednocześnie wzdłuż wschodniej granicy ogrodu domu opieki wytyczono pas trawnika z czterema drzewami na południowym krańcu. Ten układ jest widoczny jeszcze na planie sekcyjnym z 1951 roku (il. 17).

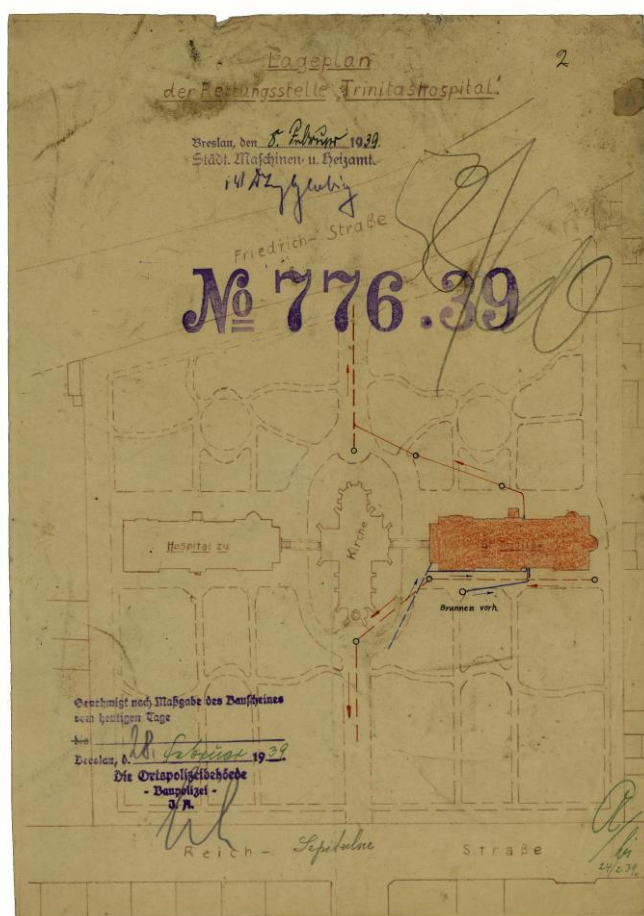
Plan powojenny oraz wcześniejszy z 1939 roku (il. 16) utwierdzają nas w przekonaniu, że nie dokonywano żadnych zmian w układzie komunikacyjnym i kompozycji parku. Możemy jedynie przypuszczać, że przez te lata wymieniano, uzupełniano i pielęgnowano wcześniejsze nasadzenia. Niestety nie udało się znaleźć archiwaliów dotyczących szaty roślinnej, a zachowane źródła ikonograficzne nie są zbyt pomocne w tej dziedzinie. (il. 14, 15) Być może analiza sprawozdań domu opieki mogłaby odpowiedzieć na pytanie jakie były koszty utrzymania ogrodu. Takie badanie nie były jednak objęte zakresem niniejszej kwerendy. Dzięki książkom adresowym znamy nazwiska ogrodników, którzy

Il. 14. Widok na zabudowania i ogród od południowego wschodu, znad ul. Kolejowej. Po 1900 r.

Il. 15. Fragment ogrodu przy południowym budynku mieszkalnym. Pocztówka, po 1900 r.

Il. 16. Plan sytuacyjny dla zmian instalacji budynku domu opieki, 1939 r.

pracowali i jednocześnie mieszkali przy ogrodzie. Wzmiankowany był ogrodnik Baron (1890 r.), Ernst Matschke (1900 r.), Christoph Zedler (1920 r.). W różnych okresach czasu funkcja taka nie była wymieniana wśród pracowników domu opieki. Niestety nie znamy nazwiska ogrodnika, który dokonywał doboru szaty roślinnej i czuwał nad wykonaniem prac. Niewątpliwie musiał być to dobrze wykształcony i doświadczony ogrodnik, o czym świadczą nasadzenia zrostu platanów i skrzydłorzechów (il. 24, 29).

W czasie drugiej wojny światowej na terenie ogrodu wybudowano basen przeciwpożarowy we wschodniej części założenia. Jest on widoczny na fotografii lotniczej z 1947 roku (il. 18).

Trzecia faza - zniszczenie ogrodu (1945-1967)

Dzięki fotografii lotniczej wykonanej w 1947 roku wiemy, że teren domu opieki Trójcy Świętej nie uległ zasadniczemu zniszczeniu (il. 18).

Il. 17. Fragment planu sekcijnego, arkusz 311, 1:1000, 1951 r.

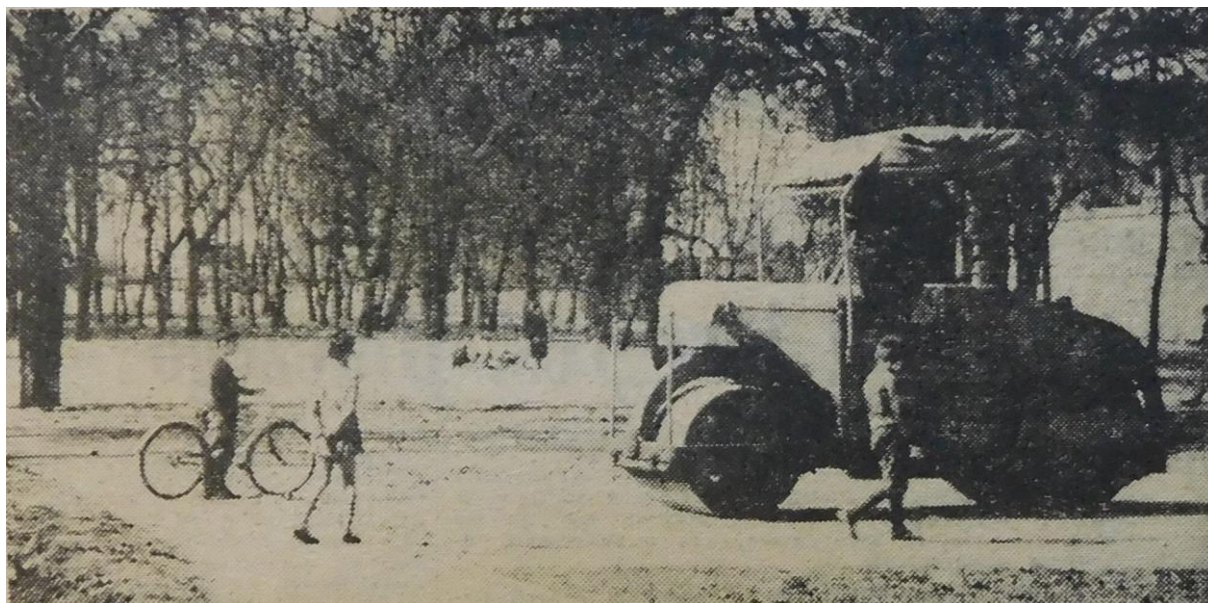

Il. 18. Teren dawnego domu opieki Trójcy Świętej i ogrodu wraz z sąsiednią zabudową. Fotografia lotnicza dokumentująca zniszczenia wojenne. 1947 r.

Tylko jeden z budynków mieszkalnych - północny - pozbawiony był dachu. Ogrodzenie terenu, układ ogrodu i roślinność wyglądają na dobrze zachowane. Czytelny jest także zarys basenu przeciwpożarowego. Prawdopodobnie budynki i ogrodzenie zostały wkrótce poddane planowej rozbiórce ze względu na wartość cegły jako materiału budowlanego. Z jakiegoś powodu pozostawiono mur od strony ul. Szpitalnej, zamurując w nim główną bramę wejściową na teren dawnego domu opieki. Także częściowa likwidacja muru od strony parcel przy ul. Grabiszyńskiej ułatwiła dostęp do parku okolicznym mieszkańcom. Wzdłuż pozostawionego muru na terenie dawnych ogrodów na tyłach kamienic wzniesiono szereg garaży. Zmianie uległa także granica w północno-wschodnim narożniku ogrodu, gdzie obecnie znajduje się parking. Nowa zabudowa blokowa pojawiła się także na narożniku ul. Grabiszyńskiej i ul. Kolejowej. Wraz z tymi zmianami teren nabrał charakteru publicznego terenu zieleni.

Czwarta faza - park modernistyczny (po 1967)

W latach 1962 – 1967 przy ul. Kolejowej na odcinku pomiędzy ul. Grabiszyńską a pl. Rozjezdnym wzniesiono osiedle domów mieszkalnych. Są to bloki cztero- i ośmiokondygnacyjne, pierwotnie należące do spółdzielni „Chemik”. Jeden z takich bloków stanął na narożniku ul. Grabiszyńskiej i ul. Kolejowej, w miejscu kamienic o numerach 43-49.

Il. 19. Park w czasie prac modernizacyjnych. Fot. Stanisław Kokurewicz, 1967 r.

Wzrost liczby mieszkańców w okolicy parku spowodował zainteresowanie jego dostosowaniem do potrzeb użytkowników. "Wieczór Wrocławia" w dniu 18 kwietnia przedstawił plan prac społecznych, które miały głównie dotyczyć terenów zieleni. W dzielnicy Stare Miasto wartość wszystkich prac szacowano na 3710 tys. zł, z czego głównymi udziałowcami miały być zakłady pracy (2100 tys. zł) i szkoły (960 tys. zł), a pozostała część miała być zrealizowana przez mieszkańców. Jako największą inwestycję opisano "urządzenie parku przy ul. Kolejowej przez zakład zadrzewień i zieleni Ligi Ochrony Przyrody". (il. 19) Wartość przeprowadzonych tu prac była określana wstępnie na 800 tys. zł. (wg "Rocznika Wrocławskiego" ponad 1 mln zł). Wkrótce potem redakcja "Wieczoru Wrocławia" ogłosiła plebiscyt na nazwę nowego parku. Współorganizatorami konkursu

Il. 20. Uroczystość otwarcia parku Staromiejskiego i odsłonięcie pamiątkowego kamienia.
Fot. Stanisław Kokurewicz (?). 13.05.1967 r.

oprócz redakcji było Prezydium Dzielnicowej Rady Narodowej i Zarząd Okręgowy Ligi Ochrony Przyrody. W pracach uczestniczyło ok. 2 800 osób, w tym liczna młodzież.

Uroczystość otwarcia miała miejsce 13 marca 1967 roku, a park o powierzchni 2,75 ha zyskał nazwę Staromiejskiego. (il. 20) Nagrodzonym pomysłodawcą tej nazwy był Bogusław Glenowski. (il. 21) Opiekę nad parkiem przejęła zasadnicza szkoła zawodowa przy Fabryce Urządzeń Mechanicznych. W zachodniej części parku odsłonięto kamień narzutowy z okolicznościowym napisem (il. 20).

Il. 21. Bogusław Glenowski nagrodzony za pomysł nazwy parku Staromiejskiego. Fot. Stanisław Kokurewicz, 13.05.1967 r.

Nie udało się dokładnie określić zakresu wykonanych wówczas prac. Nie mamy potwierdzenia w formie opisów lub projektu, że już wówczas powstała ozdobna część wokół dawnego basenu przeciwpożarowego. Tego typu geometryczna kompozycja z podziałami

nawierzchni, licznymi murkami, kwietnikami i ławkami mogła również powstać w latach 70. Analizując zachowane elementy, nie ma wątpliwości, że musiała to być profesjonalna koncepcja i wykonawstwo. Wykorzystanie czerwonej, klinkierowej cegły bardzo dobrze wpisało się w otaczającą historyczną architekturę szkoły i budynków po wschodniej stronie ul. Kolejowej. Basen przeciwpożarowy przy ul. Kolejowej jest jednym z wielu powstałych w czasie drugiej wojny światowej basenów we Wrocławiu. Wiele z nich po wojnie dostosowano do wymogów basenów pływackich. Obecnie większość z nich została zlikwidowana lub zabudowana.

Już wówczas musiało nastąpić wydzielenie części północno-zachodniej i dołączenie jej do terenu szkoły. Świadczy o tym podana w 1968 roku powierzchnia parku - 2,75 ha. W tym samym czasie lub niewiele później założono ciąg kortów tenisowych na osi północ - południe. Z tego samego czasu pochodzą też ażurowe, metalowe ogrodzenia, m.in. wydzielające południowo-zachodnią część założenia oraz zamykające dawne parcele kamienic przy ul. Grabiszyńskiej. W wyniku tych działań dawny ogród został podzielony i zróżnicowany funkcjonalnie oraz kompozycyjnie, co przyczyniło się do zniszczenia idei jednorodnej, spójnej całości założenia.

Ostatnia modernizacja parku dotyczyła w części południowo-zachodniej placów zabaw dla dzieci, a na całym terenie przeprowadzono montaż nowych ławek i koszy na śmieci, które istnieją do dzisiaj.

W 1967 roku nowy park Staromiejski stał się oficjalnie jednym z 16 parków miejskich. Niestety wraz ze zmianami politycznymi po 1989 roku nastąpiła jego degradacja. W "Uchwale Rady Miejskiej Wrocławia w sprawie nazw parków i terenów leśnych istniejących we Wrocławiu z dnia 9 października 1993 roku" wśród 39 terenów zieleni brak parku przy ul. Kolejowej. Przymiotnik Staromiejska został oficjalnie dodany do nazwy Promenady. Niekonsekwentnie ogrodem lub parkiem Staromiejskim określany jest również ogród przy Wrocławskim Teatrze Lalek. Nazwa ta pojawiła się po 2010 roku, kiedy przeprowadzono jego rewaloryzację i powrócono do historycznego zamknięcia ogrodu ogrodzeniem.

ANALIZA KOMPOZYCJI PARKU I STAN ZACHOWANIA

Historycznie możemy wyodrębnić dwie kompozycje ogrodu - późniejszego parku Staromiejskiego. Ogród w swojej XIX-wiecznej formie zajmował czworoboczny teren, był założeniem zamkniętym, z dwiema głównymi osiami. Stanowił spójne, jednorodne założenie bez podziałów na części. Oś komunikacyjną na linii wschód - zachód wyznaczała brama od zachodu, aleja drzew, orientowany kościół i ponownie aleja zakończona bramą. Drugą oś prostopadłą, na linii wschód - zachód, wyznaczały budynki domu opieki. Ze względu na usytuowanie kościoła kompozycję można określić jako centralną i dośrodkową. Szczegóły kompozycji zostały opisane w analizie projektu z 1868 roku.

Z tego najstarszego etapu istnienia ogrodu zachowało się niewiele elementów. Jest to ogrodzenie z zamurowaną bramą wzdłuż ul. Kolejowej (il. 22) i częściowo układ komunikacyjny w części wschodniej. (il. 26) Stanowią go odcinek dawnej głównej alei oraz dwie równoległe do niej ścieżki wzdłuż południowej i północnej granicy ogrodu, a także prostopadła do nich ścieżka wzdłuż ul. Kolejowej. Drzewa tworzące obecnie dawną aleję główną pochodzą z późniejszego okresu (il. 23).

Il. 22. Zachowany mur wzdłuż ul. Szpitalnej, widok od południa.

Il. 23. Linia głównej alei pomiędzy kościołem a bramą wschodnią, widok w kierunku ul. Kolejowej.

24. Część zachodnia parku, zrost czterech platanów.

Il. 25. Część zachodnia parku, platan przy niewielkiej górze zabawowej, widok w kierunku kortów tenisowych.

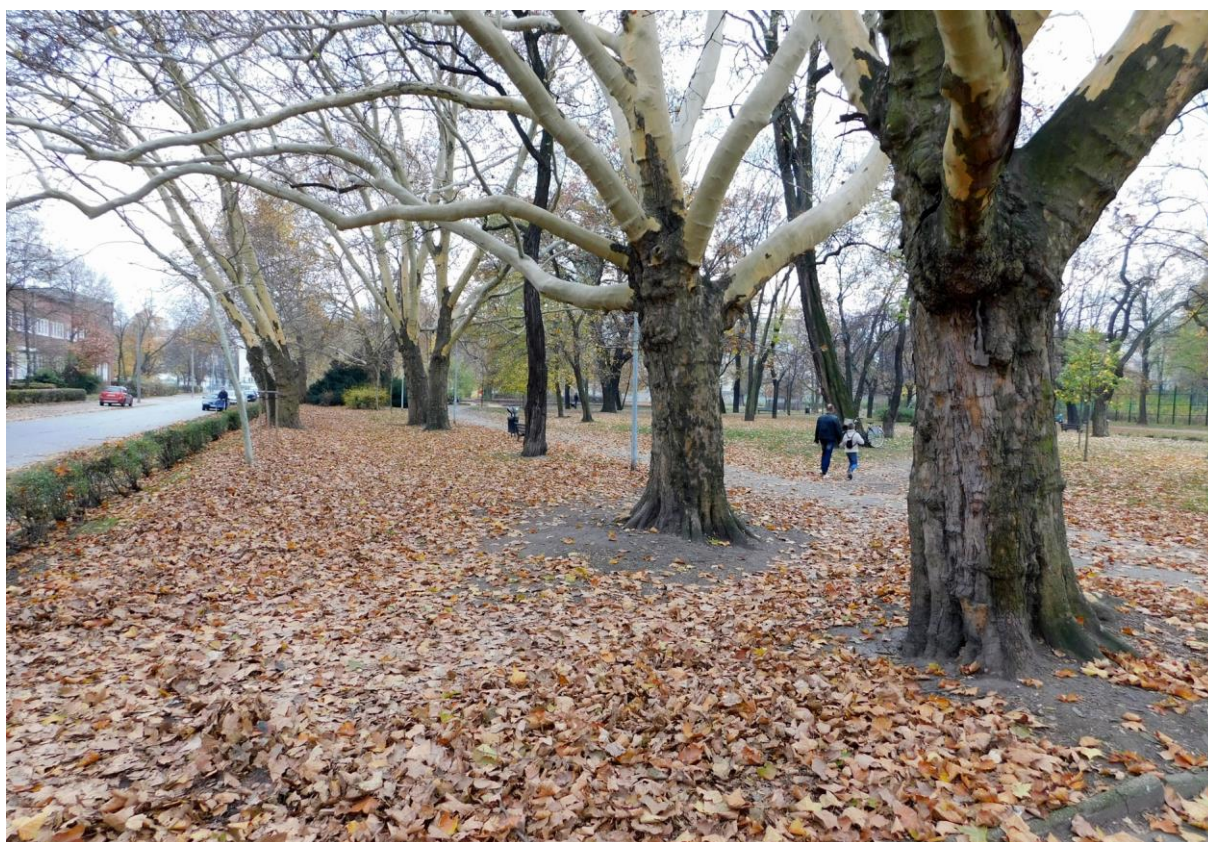
Il. 26. Zachodnia część parku, widok w kierunku XVII LO, linia dawnej ścieżki.

Il. 27. Wschodnia część parku, widok w kierunku ul. Kolejowej, linia dawnej ścieżki.

W przeprowadzonej inwentaryzacji dendrochronologicznej określono wiek najstarszych drzew na ponad 120 lat, zaliczając do tej grupy drzewa posadzone przed 1900 rokiem. Nie świadczy to o ich pochodzeniu z pierwszych nasadzeń ok. 1868 roku. Porównując obwody platanów, dębów i buków datowanych w innych wrocławskich założeniach parkowych można przypuszczać, że są raczej młodsze niż 150 lat. Do tej najstarszej grupy zaliczono ok. 30 drzew. W części południowo-zachodniej jest to zrost (zrosłak) czterech platanów klonolistnych. (il. 24) Jego usytuowanie sugeruje, że był syngieltonem w zaokrągleniu na osi południowego budynku mieszkalnego. Można się domyślać, że analogiczny soliter znajdował się na osi budynku północnego. Drugi platan zachował się w pobliżu miejsca po kościele. Być może jest to relikw nasadzeń liniowych wzdłuż ścieżki otaczającej kościół. W tej części parku podobnie datowane są: buk, wiąz i dwa dęby.

Z podobnego czasu pochodzą najstarsze platany w części północno-wschodniej, z których najbardziej na północ wysunięty (nr 42 w inwentaryzacji) znajduje się poza historycznymi granicami założenia. Platany układają się w relikw dwóch szpalerów wzdłuż ul. Kolejowej. (il. 28) Najprawdopodobniej jeden ze szpalerów znajdował się po zewnętrznej

Il. 28. Część wschodnia parku, najstarsze platany z dawnych szpalerów wzdłuż ul. Kolejowej.

Il. 29. Część wschodnia parku, zrost skrzydłorzechów.

stronie ogrodzenia. Ponadto do najstarszych drzew zalicza się zrost skrzydłorzecha w pobliżu północnej granicy ogrodu i pojedyncze okazy dębu i jesionu (il. 29).

W południowo-wschodniej części parku do najstarszych okazów zaliczono gledicję i dąb szypułkowy.

Na podstawie przeprowadzonej inwentaryzacji dendrochronologicznej trudno zauważyć jakieś prawidłowości nasadzeń w kolejnych latach. Można przypuszczać, że drzewa były dosadzane, uzupełniane i wymieniane w ramach istniejącego doboru. Pocztówka ukazująca ogród ponad 40 lat po jego założeniu dokumentuje bardzo gęstą roślinność w miarę równomiernie rozmieszczoną. (il. 14) Nie przewidywano otwartych polan lub trawników z ozdobnymi kompozycjami kwiatowymi. Niewiele wiemy o historycznych krzewach ozdobnych, które musiały być częścią składową szaty roślinnej. Świadczy o tym pocztówka ukazująca najbliższe sąsiedztwo jednego z domów mieszkalnych. (il. 15) Praktyka wycinki krzewów po 1945 roku, w celu ułatwienia kontroli nad terenem i zapewnienia poczucia bezpieczeństwa użytkownikom, zazwyczaj prowadziła do oczyszczenia historycznych parków z tej warstwy roślinności. Na podstawie projektów można przypuszczać, że ważnym elementem roślinnym mogły być pnącza. Uwzględniono je na ażurowym ogrodzeniu,

Il. 30. Część wschodnia parku, betonowe ujęcie wody.

Il. 31. Wschodnia część parku, widok w kierunku kortów tenisowych, drugie batonowe ujęcie wody.

na bramach i przy kościele. Jeżeli je zastosowano z pewnością dodawały malowniczości architekturze i wprowadzały kontrast kolorystyczny. Niewiele wiemy też o wyposażeniu ogrodu. W terenie zachowały się dwa źródła wody, które wkomponowano w późniejszą powojenną modernizację. (il. 30, 31) Użyty materiał - beton -wskazuje na XX wiek.

Jedna z pocztówek ukazuje zarys ławki i stołu usytuowanych w pobliżu domu mieszkalnego. (il. 15) Jest to ruchome wyposażenie metalowe z drewnianymi elementami.

Zmiana pierwotnej kompozycji początkowo była efektem rozbiórki budynków i znacznej części ogrodzenia, a następnie postępowała w wyniku braku pielęgnacji i opieki nad terenem. Na tym etapie prawdopodobnie zatarł się układ komunikacyjny dawnego ogrodu. W związku z zabudową bramy zachodniej sens utraciła oś główna założenia. Nowa kompozycja z lat 60. i 70. była w przeważającej części realizacją koncepcji terenu zieleni osiedlowej z elementami charakterystycznymi dla modernistycznego miasta wertykalnego. Najważniejsze zmiany, jakie miały miejsce, to szerokie otwarcie parku z trzech stron, podporządkowanie układu ścieżek funkcjom komunikacyjnym i wprowadzenie obiektów zabawowo-sportowych.

Il. 32. Część zachodnia parku, widok na metalowe ogrodzenie i część wschodnią w głębi.

Il. 33. Część południowo-wschodnia, widok w kierunku dawnego sierocińca, górka zabawowa i metalowe ogrodzenie.

Te elementy starego układu, które pasowały do nowej aranżacji przestrzeni pozostawiono niezmienione. Dotyczy to wschodniego odcinka alei osi głównej oraz dwóch równoległych do niej ścieżek skrajnych, wzdłuż dawnego ogrodzenia. Układ komunikacyjny w części wschodniej wyznaczono wzdłuż linii prostych. Teren utracił charakter jednorodnej, spójnej przestrzeni. Wprowadzono podział metalowym ogrodzeniem na linii północ - południe. (il. 32, 33) Zapewniono komunikację po przekątnej od narożnika północno-wschodniego do budynku dawnego sierocińca i kamienic u zbiegu ul. Grabiszyńskiej i ul. Szpitalnej. Dużą część parku wydzielono i podporządkowano potrzebom szkoły. (il. 31) Prawie na osi dawnej zabudowy budynku północnego i kościoła wytyczono korty tenisowe. (il. 38) Prawie zamkniętym wnętrzem stała się część południowo-zachodnia, przeznaczona na place zabaw dla dzieci, użytkowane m.in. przez przedszkole znajdujące się w dawnym sierocińcu. W tej części usypano dla dzieci usypano górki saneczkowo-zabawowe, prawdopodobnie wykorzystując gruz pozostały po rozbiórce budynków. Dwie niewielkie znalazły się w południowo-zachodniej części, natomiast wyższa i bardziej rozległa w części południowo-wschodniej. (il. 25, 33) Wbudowane w nie kamienne schody mogą być pozostałościami po budynkach domu opieki.

Dobrze zachowała się, choć zaniedbana, modernistyczna, ozdobna część wokół dawnego basenu. Pasowe podziały nawierzchni na kwadratowe pola wyznaczają zakomponowany obszar. Oprócz sąsiedztwa basenu, ten graficzny wzór występuje w narożniku południowo-wschodnim przy jedynym bloku mieszkaniowym z lat 60. i jest rodzajem wejścia prowadzącego do zasadniczej ozdobnej części (il. 34, 35).

Niewysokie murki i stopnie w ścieżkach występują pojedynczo także w części północnej parku. (il. 37) Przy basenie widoczne są miejsca, gdzie znajdowały się ławki, prawdopodobnie o betonowej konstrukcji z drewnianymi siedziskami. Wykorzystanie dna basenu na lokalizację kwietników daje ciekawy efekt nawiązujący do historycznych wgłębników. Betonowe kwietniki na rzucie kwadratu i okręgów dają możliwość stworzenia ciekawej kompozycji (il. 36).

Park jest oświetlony, nie posiadamy informacji o oświetleniu przedwojennym.

Wprowadzając wewnętrzne podziały ogrodzeniem obsadzono je żywopłotami. Niektóre z nich są formowane. Historycznie nie wiemy, czy w ogrodzie domu opieki występowała roślinność topiaryczna.

Il. 34. Południowo-wschodnia część parku z modernistyczną kompozycją przy bloku mieszkalnym.

Il. 35. Północna część modernistycznej kompozycji przy basenie.

Il. 36. Kwietniki w dawnym basenie przeciwpożarowym.

Il. 37. Dawna północna granica parku, modernistyczne murki i stopnie.

Il. 38. Korty tenisowe i szkolny teren sportowy.

WNIOSKI KONSERWATORSKIE

Obecny park przy ul. Kolejowej powinien znaleźć się na oficjalnej liście parków i lasów miejskich. Powinien zyskać nazwę, którą podobnie jak w 1967 roku powinno się skonsultować z mieszkańcami i użytkownikami.

Podstawę projektu rewaloryzacji należy wiązać z chęcią powrotu do spójnej, jednnorodnej i powszechnie dostępnej przestrzeni, w której sztuka ogrodowa może łączyć się z edukacją, aktywnym wypoczynkiem i działaniami integrującymi społeczność lokalną.

Wnioski w zakresie wartości historycznych i artystycznych

Wiele wartości historycznych założenia zostało utraconych bezpowrotnie w związku z rozbiórką kościoła i domu opieki. Dawny ogród nie posiada cech wskazujących na swoją dawną sakralną i społeczną funkcję. Podstawowa wartość historyczna polega na równo 150 - letniej, nieprzerwanej historii tego miejsca jako terenu komponowanej zieleni użytkowanego przez liczną grupę mieszkańców.

Chcąc utrwalić wiedzę o istniejącym tu założeniu można w nową kompozycję "wrysować" rzuty budynków nasadzeniami roślin, wzorem w nawierzchni lub murowanymi niewysokimi elementami. Będzie to możliwe jedynie w wypadku likwidacji kortów tenisowych, ponieważ zostały zlokalizowane prawie idealnie na osi północnego domu mieszkalnego i kościoła. Jednym z nielicznych zachowanych reliktyw budowlanych jest ogrodzenie wzdłuż ul. Szpitalnej. Należy zastanowić się nad możliwością powrotu do ażurowej wersji ogrodzenia, a bezwarunkowo trzeba otworzyć teren parku bramą na dawnej głównej osi oraz dodatkowymi furtkami w narożnikach. Ich liczbę należy dopasować do nowej kompozycji założenia. Słuszne wydaje się podkreślenie osiowości na liniach wschód – zachód i północ – południe.

Otwartą kwestią jest powrót do ogrodzenia parku. Historia takich parków miejskich jak im. St. Staszica czy Ogrodu Staromiejskiego wykazuje, że początkowo krytykowane pomysły wprowadzenia ogrodzeń z czasem zaczęły być doceniane przez użytkowników. Ogrodzenie uwzględniające oczywiście liczne wejścia na teren parku stworzyłoby bardziej kameralny charakter wnętrza ogrodowego. Przyczyniłoby się także do zasłonięcia i i choć częściowo wygłuszenia ruchu ulicznego. Wzdłuż granic można powrócić do idei szpalerów drzew, może nawet alei obwodnicowych, wzbogaconych o krzewy dodatkowo zamykające kompozycję.

Należy postulować, by park powrócił do granic dawnego ogrodu, nawet, jeżeli część terenu została przekazana szkole na cele sportowe. Zgodnie z częstymi obecnie praktykami tereny przyszkolne są udostępniane okolicznym mieszkańcom i lokalizuje się na nich obiekty sportowe wpływające integracyjnie na lokalną społeczność. Likwidacji powinno ulec ogrodzenie na osi północ - południe, by odzyskać jednorodną kompozycję całego założenia.

Ze względu na zachowany projekt ogrodu można zastanowić się nad powrotem w niektórych częściach założenia do pierwotnej kompozycji. Dałoby to możliwość wyeksponowania najstarszych okazów drzew, jako ważnych dominant w przestrzeni, np. w części południowo-zachodniej. Nie jest to jednak możliwe na terenie całego założenia m.in. ze względów funkcjonalnych. Powrót do bardzo gęstej siatki ścieżek pierwotnej kompozycji wydaje się już mało atrakcyjny dla obecnych użytkowników.

Na zachowanie zasługuje modernistyczna kompozycja wokół basenu. Jej estetyczne, ozdobne funkcje mogą znacznie uatrakcyjnić park pod warunkiem przeprowadzenia pełnego remontu uwzględniającego m.in. wymianę cegły. Oprócz ciekawej kompozycji przestrzennej z wykorzystaniem kwietników w basenie, to właśnie użycie czerwonej cegły jako najważniejszego materiały spajającego wszystkie elementy małej architektury pozytywnie

wpływa na odbiór tej przestrzeni. Należy zwrócić uwagę, że obecna skłonność do unifikacji parków i zieleńców publicznych doprowadza do likwidacji modernistycznych aranżacji przestrzeni, zwłaszcza, gdy pochodzą one z okresu powojennego i są obarczone złymi konotacjami. Widoczna we współczesnej architekturze inspiracja modernizmem przedwojennym powinna skłaniać nas również do doceniania realizacji z późniejszego czasu. Założenie w parku przy ul. Kolejowej wydaje się być takim wartym zachowania przykładem.

Możliwość powiększenia parku daje narożnik północno-wschodni. Obecnie znajduje się tu parking, który choć częściowo mógłby być włączony w granice parku.

Wnioski w zakresie funkcji dawnych i proponowanych

Nastąpiła zasadnicza zmiana funkcji ogrodu, który z zamkniętego, przeznaczonego dla ograniczonej i ściśle określonej grupy użytkowników, po 1945 roku stał się parkiem publicznym. Liczba użytkowników pierwotnie została zdefiniowana poprzez budowę dwóch domów mieszkalnych, z których jeden miał być użytkowany przez 34 małżeństwa, drugi przez 68 osób samotnych.. Łącznie dawało to liczbę 136 osób korzystających z ogrodu. Projekt został także dostosowany do grupy wiekowej użytkowników. Były to osoby starsze, nawet, jeżeli obecne standardy "starości" nie pokrywają się z tymi występującymi w XIX wieku (w regulaminie wiek powyżej 50! lat). Na podstawie zrealizowanego projektu możemy się domyślać, że ogród służył biernej rekreacji: spacerom, wypoczynkowi na ławkach, spotkaniom towarzyskim i kontemplowaniu przyrody. Do możliwości osób starszych dostosowany był układ ścieżek, dość gęsto przecinający cały teren. Centralna lokalizacja kościoła i domów mieszkalnych również zapewniała łatwy powrót spacerowicza do pokoju.

Obecni użytkownicy to mieszkańcy przedwojennych kamienic na zachód od parku, osiedli mieszkaniowych wzniesionych w latach 60. XX w., ale też coraz gęściej zabudowywanych terenów przemysłowych przy ul. Tęczowej. Dlatego park powinien zaspokajać potrzeby bardzo różnych użytkowników ze wszystkich grup wiekowych. Ponieważ jednak na tak małym obszarze nie można zapewnić wszystkich funkcji proponuje się rezygnację z kortów tenisowych, które od dłuższego czasu nie są już wykorzystywane.

Uzasadniona wydaje się tradycja lokalizowania placów zabaw w części południowo-zachodniej (obszar odizolowany od ulic i hałasu, bliskość przedszkola). Natomiast w pozostałej części można usytuować ścieżki edukacyjne, które mogłyby być wykorzystywane również przez nauczycieli pobliskich szkół w ramach lekcji przyrody, ekologii i historii regionu.

Ze względów praktycznych należy przeanalizować potrzebę wydzielenia na terenie parku części niedostępnych dla psów i ścieżek nieprzeznaczonych dla rowerzystów. Jednocześnie trzeba zadbać o włączenie parku w miejski system komunikacji rowerowej.

Szczegółowe funkcje powinny być skonsultowane z użytkownikami parku.

Wnioski w zakresie doboru i form kształtowania roślinności

Nie znamy pierwotnej szaty roślinnej ogrodu. Historycznie możemy wzorować się na ogrodach przy szpitalach i domach opieki we Wrocławiu z tego czasu. W wielu wypadkach wykazują one skłonność do tworzenia kolekcji dendrologicznych. Występująca już teraz na tym terenie różnorodność gatunkowa może być bodźcem do projektowania w kierunku namiastki arboretum. Na szczególną ekspozycję zasługują drzewa z najstarszej grupy wiekowej i o wyjątkowych walorach, jak zrosty.

Zasadny wydaje się powrót do nasadzeń liniowych – alej i szpalerów, gdyż bardzo dobrze harmonizują z bardziej swobodnymi układami. Ważne jest uzupełnienie warstwy krzewów o krzewy ozdobne. Tutaj również historycznie możemy sięgnąć po wrocławskie przykłady wielogatunkowych nasadzeń m.in. różaneczników i azalii. Występowanie krzewów silnie wiąże się z aspektem przyrodniczym – zwiększonym występowaniem ptaków. Ponieważ park jest enklawą przyrody wśród gęsto zabudowanych kwartałów miejskich, dobrze byłoby powrócić do w miarę gęstego zadrzewienia, tak by stworzyć przestrzeń wytwarzającą mikroklimat, zwłaszcza w kontekście zmian klimatycznych.

Modernistyczna część z basenem ze względu na funkcje ozdobne, lokalizację ławek i nasłonecznienie, mogłaby być pomyślana jako przestrzeń dla ludzi starszych lub wymagających spokojnego wypoczynku. Uzupełnieniem stałyby się rośliny o silnych walorach zapachowych i działaniu terapeutycznym. Można też powrócić do roślin pnących na ogrodzeniach i pergolach lub trejażach. Jest to rodzaj roślinności występujący zarówno w ogrodach XIX- jak i XX-wiecznych.

Niezależnie od przyjętej koncepcji parku należy zwrócić uwagę na zróżnicowanie nawierzchni trawiastych – trawników i łąk, by zadbać o bioróżnorodność.

Wnioski w zakresie architektury i wyposażenia

Również w tej dziedzinie nasza wiedza historyczna jest niewielka. Najwięcej informacji dotyczy ogrodzenia i obiektów architektonicznych. Możliwy wydaje się wybór stylistyki małej architektury i wyposażenia spośród kilku konwencji. Pierwsza propozycja to powrót do neogotyckich form, nawet, jeżeli nie poprzez rekonstrukcję, to poprzez inspirację

dla nowych rozwiązań. Argumentem jest tu stylistyka nieistniejących budynków, ale też sąsiedztwo neogotyckiej szkoły. Druga możliwość to podjęcie konwencji modernistycznej – ascetycznej, ale kontrastowej kolorystycznie. Wreszcie trzecie rozwiązanie to stworzenie indywidualnego języka estetycznych form, który nada nowo scalonemu parkowi spójny rys artystyczny. Możliwe jest przyjęcie dla każdej części odmiennej funkcjonalnie innej konwencji estetycznej. Jednak ze względu na niewielki obszar wydaje się to dosyć trudne. Natomiast to, przed czym należy ustrzec park, to korzystanie z typowych, katalogowych urządzeń, wyposażenia i nawierzchni, które zabijają indywidualny charakter miejsca.

SPIS ILUSTRACJI:

Skróty

APWr AmWr — Archiwum Państwowe we Wrocławiu, Akta miasta Wrocławia

BUWr OZG — Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, Oddział Zbiorów Graficznych

BUWr OZK — Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, Oddział Zbiorów Kartograficznych

MAt ABmWr — Muzeum Architektury we Wrocławiu, oddział Archiwum Budowlane miasta Wrocławia

Il. 1. Fragment planu sekcyjnego Wrocławia, sekcja 7, 1:1000, 1865r. BUWr, OZK sygn. 5233-IV-C.

Il. 2. Plan sytuacyjny wytyczonej działki pod budowę domu opieki, 1865r. MAt ABmWr, sygn. T. 1086, 496_66.

Il. 3. Plan sytuacyjny wytyczonej działki z naniesioną lokalizacją kościoła, budynków mieszkalnych i portierni, 1867r. MAt ABmWr, sygn. T. 1086, 139_67.

Il. 4. Pierwszy projekt Carla Schmidta domu opieki wraz z ogrodem, 1866 r. MAt ABmWr, sygn. VI 17366.

Il. 5. Drugi projekt domu opieki wraz z ogrodem, 1868r. MAt ABmWr, sygn. VI 17371.

Il. 6. Projekt Carla Schmidta ogrodzenia i bramy głównej, 1866 r. MAt ABmWr, sygn. VI 17364.

Il. 7. Projekt Carla Schmidta domu portiera i bramy głównej, 1866 r. MAt ABmWr, sygn. T. 1086, 496_66.

Il. 8. Kościół i budynki mieszkalne domu opieki św. Trójcy, widok od ul. Kolejowej poprzez ogród. Fot. NN, ok. 1868 r., BUWr OZG Inw. fot. 1049.

Il. 9. Plan sytuacyjny dla kamienicy przy ul. Grabiszyńskiej 55, 1895 r. MAt ABmWr, sygn. T. 1435, 211674.

Il. 10. Szkoła Ludowa przy ul. Tęczowej 60, widok pn.-zach. narożnika ogrodu domu opieki św. Trójcy. Fot. Ed. van Delden, ok. 1895 r., BUWr OZG Inw. fot. 1310.

Il. 11. Fragment planu sekcyjnego, sekcja 300/II, 1:5000, 1932 r. BUWr OZK sygn. 7165-III-C.

Il. 12. Projekt Gustava Heinzego szpalerów drzew na ul. Kolejowej, 1888r., APWr AmWr, sygn. III 15135/206.

- Il. 13. Projekt Gustava Heinze (szpalerów drzew na ul. Kolejowej, po 1888 r. (?), APWr AmWr, sygn. III 15135.
- Il. 14. Widok na zabudowania i ogród od południowego wschodu, znad ul. Kolejowej. Pocztówka, po 1900 r. [za: Fotopolska.pl].
- Il. 15. Fragment ogrodu przy południowym budynku mieszkalnym. Pocztówka, po 1900 r. [za: Fotopolska.pl].
- Il. 16. Plan sytuacyjny dla zmian instalacji budynku domu opieki, 1939 r. MAt ABmWr, sygn. T. 1086,776_39.
- Il. 17. Fragment planu sekcyjnego, arkusz 311, 1:1000, 1951 r. MAt ABmWr, bez sygn.
- Il. 18. Teren dawnego domu opieki św. Trójcy i ogrodu wraz z sąsiednią zabudową. Fotografia lotnicza dokumentująca zniszczenia wojenne. 1947 r. Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie [za: *Wrocław 1947 fotografie lotnicze*, tekst Jakub Tyszkiewicz, Michał Karczmarek, Wrocław 2009].
- Il. 19. Park w czasie prac modernizacyjnych. Fot. Stanisław Kokurewicz, 1967 r. [za: "Wieczór Wrocławia" 1967, 18.04].
- Il. 20. Uroczystość otwarcia parku Staromiejskiego i odsłonięcie pamiątkowego kamienia. Fot. Stanisław Kokurewicz (?). 13.05.1967 r. [za: „Kalendarz Wrocławski” 1968, s. 61]
- Il. 21. Bogusław Glenowski nagrodzony za pomysł nazwy parku Staromiejskiego. Fot. Stanisław Kokurewicz, 13.05.1967 r. [za: "Wieczór Wrocławia" 1967, 14.05.]
- Il. 22. Zachowany mur wzdłuż ul. Szpitalnej, widok od południa. Fot. Artur Hryniewicz, 2018 r.
- Il. 23. Linia głównej alei pomiędzy kościołem a bramą wschodnią, widok w kierunku ul. Kolejowej. Fot. Artur Hryniewicz, 2018 r.
- Il. 24. Część zachodnia parku, zrost czterech platanów.
- Il. 25. Część zachodnia parku, platan przy niewielkiej górze zabawowej, widok w kierunku kortów tenisowych. Fot. Artur Hryniewicz, 2018 r.
- Il. 26. Zachodnia część parku, widok w kierunku XVII LO, linia dawnej ścieżki. Fot. Artur Hryniewicz, 2018 r.
- Il. 27. Wschodnia część parku, widok w kierunku ul. Kolejowej, linia dawnej ścieżki. Fot. Artur Hryniewicz, 2018 r.
- Il. 28. Część wschodnia parku, najstarsze platany z dawnych szpalerów wzdłuż ul. Kolejowej. Fot. Artur Hryniewicz, 2018 r.
- Il. 29. Część wschodnia parku, zrost skrzydłorzecha. Fot. Artur Hryniewicz, 2018 r.

- Il. 30. Część wschodnia parku, betonowe ujęcie wody. Fot. Artur Hryniewicz, 2018 r.
- Il. 31. Wschodnia część parku, widok w kierunku kortów tenisowych, drugie betonowe ujęcie wody. Fot. Artur Hryniewicz, 2018 r.
- Il. 32. Część zachodnia parku, widok na metalowe ogrodzenie i część wschodnią w głębi. Fot. Artur Hryniewicz, 2018 r.
- Il. 33. Część południowo-wschodnia, widok w kierunku dawnego sierocińca, górka zabawowa i metalowe ogrodzenie. Fot. Artur Hryniewicz, 2018 r.
- Il. 34. Południowo-wschodnia część parku z modernistyczną kompozycją przy bloku mieszkalnym. Fot. Artur Hryniewicz, 2018 r.
- Il. 35. Północna część modernistycznej kompozycji przy basenie. Fot. Artur Hryniewicz, 2016. Kwietniki w dawnym basenie przeciwpożarowym. Fot. Artur Hryniewicz, 2018 r.
- Il. 37. Dawna północna granica parku, modernistyczne murki i stopnie. Fot. Artur Hryniewicz, 2018 r.
- Il. 38. Korty tenisowe i szkolny teren sportowy. Fot. Artur Hryniewicz, 2018 r.

LITERATURA:

- „Adressbuch der Haupt- und Residenzstadt Breslau” 1870 – 1943,
Antkowiak Zygmunt, *Stare i nowe osiedla Wrocławia*, Wrocław 1973,
Antkowiak Zygmunt, *Ulice i place Wrocławia*, Wrocław 1970,
Bińkowska Iwona, *Natura i miasto. Publiczna zieleń miejska we Wrocławiu od schyłku XVIII do początku XX wieku*, Wrocław 2006,
Gryglewska Agnieszka, *Architektura Wrocławia XIX-XX wieku w twórczości Richarda Plüddemanna*, Wrocław 1999,
Grzegorz Bożena, *Carl Schmidt*, [hasło w:] *Leksykon zieleni Wrocławia*, pod red. Iwony Bińkowskiej, Elżbiety Szopińskiej, Wrocław 2013, s. 888-889,
„Kalendarz Wrocławski” 1968,
Konrad Paul, *Festschrift zur Jubelfeier des Hospitals und der Kirche zu St. Trinitatis*, Breslau 1919,
Makuch Alina, *Zielone płuca Wrocławia*, „Kalendarz Wrocławski” 1967, s. 215-223,
Pikulska Daria Dorota, *Carl Johann Christian Zimmermann (1831-1911): architekt w służbie miasta*, Wrocław 2005,
Pikulska Daria Dorota, *Dom opieki Trójcy Świętej* [hasło w:] *Leksykon architektury Wrocławia*, pod red. Rafała Eysymontta, Jerzego Ilkosza, Agnieszki Tomaszewicz, Jadwigi Urbanik, Wrocław 2011,
Pikulska Daria Dorota, Przewłocka Agata, Ziemiańska Monika, *Ogród przy domu opieki Trójcy Świętej* [hasło w:] *Leksykon zieleni Wrocławia*, pod red. Iwony Bińkowskiej, Elżbiety Szopińskiej, Wrocław 2013, s. 447-449
Poradzisz Magdalena, *Kościół szpitalny Trójcy Świętej przy ulicy Świdnickiej we Wrocławiu*, Wrocław 2007,
Skirpan Marta, *Dziewiętnastowieczna architektura i założenie przestrzenne wrocławskiej fundacji Św. Trójcy – czyli tak zwanego Reiche Spittel*, Wrocław 2002, praca magisterska w Instytucie Historii Sztuki Uniwersytetu Wrocławskiego, pod kierunkiem prof. Zofii Ostrowskiej-Kęłowskiej, maszynopis,
Wrocław 1947 fotografie lotnicze, tekst Jakub Tyszkiewicz, Michał Karczmarek, Wrocław 2009,
Wrocław na fotografii lotniczej z okresu międzywojennego, teksty Rafał Eysymontt, Thomas Urban, Wrocław 2008,
„Wieczór Wrocławia” 1967, 18.04., 14.05.